

емпіричеськими и теоретическими знаннями студентів. Раскрывається значення теоретических знаній при изучении гуманитарных дисциплин студентами неязыковых специальностей.

Summary

The article focuses on proving of different definitions of "knowledge" analysis and components of scientific knowledge. The theoretical statements about the nature of theoretical knowledge, the difference between the empirical and theoretical knowledge of students have been under review. The meaning of theoretical knowledge for non-linguistic professions while studying humanitarian subjects is shown.

Ключові слова: знання, теоретичні знання, емпіричні знання, термін.

Ключевые слова: знания, теоретические знания, эмпирические знания, термин.

Key words: knowledge, theoretical knowledge, empirical knowledge, term.

Подано до редакції 14.10.13.

Рекомендовано до друку канд.пед.наук, проф.Лазаревим М.О.

УДК 378.126

© 2013

Євсюков О.Ф.

КОМУНІКАТИВНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО АГРАРНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Перехід суспільства від індустріального до інформаційного висуває потребу в особистостях, які вміють не тільки самостійно й раціонально мислити, але, й переконувати живим словом, спонукати до дій на гуманних і справедливих засадах.

Національна спадщина, яка багата не тільки скарбами чарівного народного золотого слова, а й здобутками таких майстрів слова як Петро Могила, Тарас Шевченко, Григорій Сковорода, Іван Франко та інших просвітителів-гуманістів, є чудовим підґрунтям для якісного формування комунікативної компетенції у майбутнього викладача вищої школи. Сучасний викладач вищого аграрного навчального закладу має бути мудрим, далекоглядним і переконливим наставником молоді, що навчається. Стати таким можна, доклавши значних зусиль на шляху засвоєння комунікативного мистецтва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Питанню формування комунікативного мистецтва приділялась увага з давніх часів. Так на думку Цицерона, гідним оратором буде той, хто:

- «будь-яке запропоноване йому питання, яке вимагає словесної розробки, зуміє викласти розумно, струнко, красиво, так, що воно запам'ятається, і в гідному виконанні»;

- має «природне обдарування»: «адже для красномовства необхідна особлива грайливість розуму і почуття, яка забезпечує у промові пошук усякого предмета, розвиток – швидкий, прикраси – багатими, запам'ятовування – правильним і міцним»;

- має любов до справи, вивчає правила ораторського мистецтва, є добрим практиком [5, с. 89].

Першочерговими завданнями оратора Цицерон вважав такі:

- по-перше, він повинен відшукати зміст для своєї промови;

- по-друге, розташувати знайдене в порядку, зваживши й оцінивши кожен доказ;

- по-третє, одягти й прикрасити все це словами;

- по-четверте, закріпити промову в пам'яті;

- по-п'яте, виголосити її з гідністю та приємністю [5, с. 102].

В своїх дослідженнях, присвяченим проблемі розвитку професійної комунікативної діяльності Зязюн І. А. виділяє як необхідні умови:

- формування здатності правильно регулювати свою поведінку відповідно до вимог партнерів по спілкуванню;

- оцінювати свої вчинки і результати;

- необхідність вибору засобу передачі іншим людям своїх думок, щоб добитися, по можливості, повного взаєморозуміння [3, с. 221].

У роботах присвячених проблемам педагогічного спілкування Г. Балла, А.Бодальова, В.Кан-Каліка, Л.Карамушко, Л.Мітіної, А.Петровського, Г.Попишко [2; 3; 4] вивчається структура і особливості педагогічної комунікації, виділяються її основні системотворчі компоненти, вивчається їх взаємозв'язок із змістовими і методичними аспектами як педагогічного процесу, так і діяльності самого педагога. Проте, нинішній стан розвитку вищої освіти в Україні вимагає нових досліджень зазначеної проблеми.

Формулювання цілей статті... Метою нашої статті є теоретичне дослідження основних наукових підходів щодо формування комунікативної компетенції майбутнього викладача вищого аграрного навчального закладу.

Виклад основного матеріалу дослідження... Розробляючи проблему педагогічної діяльності, Н.В.Кузьміна в її структурі визначила такі компоненти: гностичний, проєктивний, конструктивний, організаторський і комунікативний.

Гностичний компонент (від грец. – gnosis пізнання) має відношення до знань педагога. При цьому мова йде не тільки про знання свого навчального предмета, але й знання способів педагогічної комунікації, психологічних особливостей студентів, а також самопізнання.

Проєктивний компонент – включає в себе уявлення про перспективні задачі навчання та виховання. Вони необхідні для моделювання наукового пошуку або навчально-виховного процесу.

Конструктивний компонент це – особливості конструювання педагогом особистої діяльності та діяльності студентів з урахуванням ближчих цілей навчання та виховання (лекція, заняття та ін.).

Організаційний компонент – це система умінь педагога організувати свою діяльність та активну діяльність студентів.

Комунікативний компонент це – особливості комунікативної діяльності викладача, особливості його взаємин зі студентами, іншими викладачами та керівниками.

Ми вважаємо, що і в професійно-педагогічній діяльності викладача вищого аграрного навчального закладу важливим є алгоритм розробки концепції, який можна представити наступним чином:

- виділення предмета (теми), власне його бачення;
- аналіз предмета, який завершується вибором проблеми для вивчення;
- вивчення та «привласнення» чужого досвіду з вивчення обраної проблеми (прилучення до цінностей людського досвіду);
- пропускання чужого досвіду через призму власного бачення і навпаки (чуже + своє) і формування концепції [6, с. 81].

Виконання зазначеної концепції дає можливість досягти в спілкуванні професіоналізму. Професіоналізм спілкування – це готовність і вміння використовувати системні знання у взаємодії зі студентами. Йдеться про те, що виховують студентів не тільки знання, алей сама особистість викладача, нормою професійної поведінки є педагогічний такт. Педагогічний такт – це форма реалізації педагогічної моралі в діяльності педагога, в якій співпадають думка і дія; це творчий пошук, вміння орієнтуватися в непередбачених ситуаціях. Значення в спілкуванні також має педагогічна техніка. Її засоби: артистизм, голос, міміка, пантоміміка, культура мови, зовнішня естетична виразність, імідж.

Є.Бондаревська висловлює своє бачення, на підставі якого учитель, який володіє високим рівнем розвитку професійної комунікативної діяльності:

а) любить дітей, захищає їх права й інтереси, піклується про їх здоров'я і самопочуття, виявляє доброту і пошану до кожного школяра незалежно від успіхів у навчанні, відповідально ставиться до своїх виховних функцій, авторитетний серед дітей і батьків;

б) розуміє психологію школяра, застосовує розумні вимоги до організації навчання і виховання, уміє аналізувати освітню ситуацію, причини неадекватної поведінки дітей, здатний схвалювати обґрунтовані рішення, передбачати їх соціальні наслідки;

в) цікавиться наукою, володіє глибокими і різносторонніми знаннями з предмету, уміє самостійно обирати і розробляти оригінальні технології й індивідуальні програми навчання, викликає в учнів інтерес до навчання, добивається позитивних результатів у навчанні і розвитку дітей;

г) творчо підходить до навчання і виховання, має індивідуальний педагогічний почерк, удосконалює систему власної (дидактичної, виховної, методичної) діяльності, має авторські методичні розробки, бере участь в інноваційній або науково-дослідній роботі, створює нові зразки педагогічної практики, надає методичну допомогу колегам в засвоєнні нововведень;

д) у ситуаціях педагогічної взаємодії виявляє високу культуру поведінки, здібність до етнічно-вольової саморегуляції, займається професійною самоосвітою і самовихованням [1, с. 40-44].

Професіоналізм спілкування займає особливе місце в роботі викладача. Професійно-педагогічне спілкування – це система прийомів органічної соціально-психологічної взаємодії педагога і вихованців, змістом якої є обмін інформацією, пізнання один одного організація діяльності і стимулювання діяльності вихованців, організація і корекція взаємин у колективі вихованців, обмін ролями, співпереживання і створення умов для самоствердження особистості вихованця. Педагогічне спілкування – особливий вид педагогічної творчості, це – професійне спілкування викладача-педагога з вихованцями на занятті і після зайняття, що виконує певні педагогічні функції і спрямоване (якщо воно повноцінне і оптимальне) на створення сприятливого, здорового психологічного клімату, на оптимізацію навчальної діяльності і стосунків між педагогом і студентом та в студентському колективі. Особливі складності в педагогічному спілкуванні пояснюються тим, що студенти сприймають зміст інформації не зовсім адекватно тому, що закладено в думці педагога, тобто зусилля педагога

мають бути направлені на максимально можливе співпадіння уявлень студентів з тим, що намагався пояснити педагог.

Серед викладачів можна виділити притаманні їм рівні спілкування:

Примітивний – в основу ставлення до студента покладено примітивні правила і реакції поведінки – амбіції, самовдоволення, зловтіха. Викладач демонструє свою зверхність. Студент для викладача виступає засобом досягнення мети.

Маніпулятивний – взаємини зі студентом будуються на грі, суть якої полягає у бажанні будь-що виграти, використовуючи різні прийоми, лестощі. Студент при цьому є об'єктом маніпуляції. Він заляканий, інфантильний.

Стандартизований – домінує формальна структура спілкування. Спостерігається слабка орієнтація на особистість; викладач дотримується стандартів етикету, але така поведінка є поверховою і, не зачіпаючи особистісного рівня, реалізується на рівні масок. Студент відчуває байдужість викладача поза «маскою», і фактично залишається об'єктом маніпуляцій.

Діловий – орієнтуючись на справу, викладач бере до уваги особистісні характеристики студента лише в контексті ефективності діяльності. Викладач дотримується стандартів етикету, визнає за студентом право на самостійність. Студент для викладача є значущим залежно від внеску у спільну діяльність. В особистісному житті студент залишається самостійним.

Особистісний – спілкування базується на глибокій зацікавленості до студента, визнанні самостійності його особистості. Викладач любить студентів, вся його діяльність спрямована на розвиток їхньої духовності, особистісне спілкування стає спілкуванням духовним.

Формування комунікативної компетенції майбутнього викладача вищого аграрного навчального закладу (ВАНЗ) повинно базуватися на змісті кожного закону риторики і враховувати усі внутрішні зв'язки між ними. Ще відомий вітчизняний автор підручника з риторики у ХІХ ст. писав так: «...теорія розміщення думок у творі повинна природним та необхідним чином випливати з теорії їх так званого винайдення, повинна бути скута одними з нею законами логічного розвитку думки, повинна зливатися з нею в одну теорію, бо – подана думка: подані і її сторони, поданий і її розвиток» [6, с. 79-80].

Перший закон риторики – *концептуальний* є базовим, який визначає перший крок риторичної діяльності: винайдення задуму, ідеї, тобто формування концепції, яка передбачає пошук істини шляхом всебічного аналізу предмета.

Важливим для майбутнього викладача є алгоритм розробки концепції, який можна подати як зазначено було вище.

Другий закон – *закон моделювання аудиторії*. Від викладача ВАНЗ вимагається системного вивчення аудиторії, для якої планується викласти концепцію, на основі індивідуально-особистісних, соціально-психологічних та соціально-демократичних особливостей.

Зарубіжна й вітчизняна наука акцентує увагу на такій важливій ознаці, як оцінка комунікативної ситуації (позитивна чи негативна) – з позиції викладача і студентської аудиторії. Ці оцінки можуть бути різними, виходячи із досвіду, підготовленості та інших особливостей сторін. Так, з боку студента, може бути одна зі ставлень на мову викладача:

- байдужа чи інфантильна реакція, що характеризується не включенням студентів в обговорення предмета. Одна із причин – викладач не торкався інтересу суб'єкта;

- угодовська реакція, яка характеризується частою зміною позицій студента в угоду одному, другому, третьому ... з причини відсутності у нього свого погляду на предмет обговорення;

- конфліктна реакція, що супроводжується спалахом негативних емоцій студента в результаті небажання розуміти викладача. Така реакція проявляється у формі відкритого або прихованого конфлікту;

- конструктивна реакція, для якої характерним є створення у студента установки на розуміння інших, коли між людьми виникає атмосфера інтелектуального та емоційного співпереживання (емпатії), співтворчості.

Дотримання закону моделювання аудиторії сприяє успішному здійсненню наступного кроку – виробити стратегію реалізації концепції.

Третій закон – *стратегічний*, який передбачає побудову програми впливу на конкретну аудиторію (стратегії). Ця програма дій має характеризуватися динамічністю, гнучкістю і варіативністю.

Одна й та ж концепція може мати кілька стратегій реалізації для різних аудиторій. Стратегія дій може становити таку послідовність кроків:

- визначення цільової установки та завдань;

- вичленування з концепції запитань, розрахованих на студентську аудиторію, та їх аналіз;

- формулювання тези (системи коротких відповідей оратора на поставлені запитання) [6, с. 101].

Четвертий закон – *тактичний*. Він передбачає систему дій з підготовки ефективно реалізації стратегії і включає аргументацію й активізацію мислення та почуттєво-емоційної діяльності студентської аудиторії.

Аргументація – це нежорсткий засіб (на відміну від фізичного впливу, наказу, команди, погрози) впливу однієї людини на погляди та поведінку іншої. В основі аргументації – логічне обґрунтування шляхом доказу, переконання або переконання у протилежному. Критеріями відбору аргументів є:

- орієнтація на певну студентську аудиторію;
- раціональність, яка полягає у тому, що всі аргументи повинні «працювати» на головну думку, бо все зайве є нетерпиме;
- зваженість, яка полягає у використанні аргументів як «за», так і «проти», тобто врівноваження ряду позитивних та негативних аргументів;
- образність, яскравість викладу як необхідна умова активізації аудиторії.

Г. Сагач надає таку класифікацію аргументів:

- «доказ від факту» (доказ, побудований на аналізі факту, тобто на вивченні причинно-наслідкових зв'язків, як випливають з факту);
- «доказ від сумніву» (доказ, зумовлений особистими сумнівами оратора);
- «доказ від авторитету» (доказ, який визначається загальною вірою оратора та слухача в авторитет «третьої сторони»);
- «доказ від впевненості» (доказ, який випливає з особистої впевненості оратора);
- «доказ від загрози» (доказ, заснований на загрозі аудиторії);
- «доказ від обіцянки» (доказ, побудований на обіцянці аудиторії з боку оратора);
- «доказ від засудження» (доказ, основою якого є засудження мовця та аудиторії «третьою стороною») [6.

с. 102].

Аргументація спрямована на досягнення теоретичної мети – вплив на свідомість слухачів, а тому передбачає активну діяльність не лише викладача, а й студентів, перероблення ними почутої інформації, проектування її на себе, свою діяльність, свій досвід.

Активізація реалізується через таку послідовність дій:

- зацікавлення аудиторії;
- спонукання аудиторії до роздумів;
- виведення аудиторії на рівень обговорення.

У процесі зацікавлення студентської аудиторії викладач ВАНЗ має її мотивувати, використовуючи аудіовізуальні засоби, психологічні прийоми: рекламу, прийом «шокової терапії» – створення несподіваного ефекту, прийом «опудала опонента», прийом проблемного введення матеріалу.

Сутність наступного кроку – створити у студентів потребу обмінюватися думками, використовуючи психологічні прийоми: прийом «запитання-відповідь», психологічна пауза, аналогія та ін.

Виведення студентської аудиторії на рівень обговорення та прийняття рішень передбачає пошук спільних поглядів шляхом різноманітних логічних, психологічних та інших прийомів: аналізу, синтезу, використання аудіовізуальних засобів тощо. Саме у процесі активізації роздумів аудиторії може бути досягнуто глибинного рівня розуміння проблеми за формулою: про що + що + як + навіщо.

П'ятий закон – *мовленнєвий*. Передбачає вираження думки викладача в дієвій словесній формі, яка становить систему комунікативних якостей мовлення: правильність, виразність, ясність, точність, ємність, багатство, образність, стислість, доцільність.

Правильність – це володіння нормами літературної мови (орфоепічними, орфографічними, граматичними, лексичними). Виразність – якість, завдяки якій здійснюється вплив на емоції та почуття студентської аудиторії. *Ясність* – характеристика, яка забезпечує адекватне розуміння сказаного, тобто без деформацій, що не вимагає від студентів зусиль для сприйняття змісту. *Точність* – якість, що виявляються і використанні слів у повній відповідності з їхнім значенням. *Стислість* – це відбір мовних засобів для вираження головної думки, характеристика суттєвого мовлення. *Доцільність* – особлива організація мовних засобів, яка зумовлює відповідність мовлення цілям та умовам спілкування.

Шостий закон – *закон ефективної комунікації*. Передбачає систему дій викладача з метою налагодження контакту на всіх етапах риторичної комунікації.

Для встановлення та збереження контакту викладачу ВАНЗ необхідно організувати таку послідовність дій:

- коригування риторичного продукту з огляду на особливості студентської аудиторії. Викладач ВАНЗ має дуже швидко за загальним психологічним настроєм, моментальними психічними реакціями встановити, чи збігається прогнозований портрет студентської аудиторії з її реальним образом, і у відповідності до цього скорегувати текст промови;

- управління поведінкою студентської аудиторії передбачає уміння мовця зчитувати інформацію, яка йде від аудиторії через різні знаки й реакції (обличчя, очі, міміка, жести, поза, запитання, репліки та ін.);

- управління власною поведінкою, що передбачає уміння викладача ВАНЗ так регулювати власні жести, міміку, пантоміміку, поведінку, щоб вони допомагали аудиторії зрозуміти промову, створити атмосферу взаєморозуміння. Це можна здійснювати за допомогою таких методів та прийомів:

- позитивний вплив повторення звернення;
- підвищення емоційності мовлення;
- наближення до співрозмовника (правило: «чим ближче, тим ефективніше»);
- фізичний контакт зі співрозмовником (ненав'язливо доторкнутися до того, кого ми переконуємо);
- відкриті жести, звернені до студента;
- піднесення студента (похвала, комплімент виділяє особистість поміж інших);
- підвищення гучності голосу надає мові авторитетність і впевненість;
- демонстрація доброзичливості мімікою, жестами;
- привабливість зовнішнього вигляду викладача ВАНЗ та ін.

Сьомий закон – *системно-аналітичний*, який передбачає аналіз якості та ефективності продукту комунікативної діяльності.

Аналіз якості здійснюється на усіх етапах комунікативної діяльності: підготовчому, організаційно-виконавчому, наслідковому. Аналіз ефективності (результативності) або ступеня реалізації цільової установки здійснюється на наслідковому етапі. Реалізується цей закон через дві дії: самоаналіз (викладач ВАНЗ реалізує свій продукт, свої дії) та аналізові інших (викладач ВАНЗ аналізує чужий продукт і дії студента).

Питання *комунікативного ідеалу*, культури педагогічного спілкування цікавили теоретиків та практиків у всі часи. Це – історична категорія, яка мала різні характеристики у різні періоди:

- *перший ідеал – сократівський*: істинність мовлення; моральність як користь суспільству; системність і впорядкованість мовлення у смислового й словесного відношеннях;
- *другий ідеал – софістичний*: маніпулятивна сила; формальна словесна краса і вибагливість; логічна і формально логічна правильність, прагнення самовираження через прийом самореклами.

Висновки... Таким чином, розглянуті основні підходи до формування комунікативної компетенції майбутнього викладача вищого аграрного навчального закладу і визначено основні закони риторики як базова умова для майбутнього комунікативного ідеалу.

Література

1. Бондаревская Е.В. Педагогическая культура как общественная и личностная ценность / Е.В.Бондаревская. // Педагогика. – 1999. – № 3. – С.40-44.
2. Библер В.С. Культура: диалог культур (опыт определения) / В.С.Библер // Вопросы философии. – 1989. – № 6. – С. 34-38.
3. Зязюн І.А. Духовна еліта у суспільстві / І.А.Зязюн // Трибуна. – 2003. – № 5/6. – С. 20-24.
4. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении: кн. для учителя / В. А. Кан-Калик – М. : Просвещение, 1987. – 190с.
5. Марк Туллий Цицерон. Три трактата об ораторском искусстве / под ред. М.Л. Гаспарова. – М. : Наука, 1972. – 472 с.
6. Сагач Г.М. Риторика / Г.М. Сагач. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : видавничий дім «Ін Юре», 2000. – 568 с.

Анотація

У статті розглядаються основні підходи до формування комунікативної компетенції майбутнього викладача вищого аграрного навчального закладу. Зроблений акцент на основні закони риторики, як базові для комунікативного ідеалу.

Аннотация

В статье описаны основные подходы к формированию коммуникативной компетенции будущих преподавателей высшего аграрного учебного заведения. Сделан акцент на основные законы риторики, как базовые для коммуникативного идеала.

Summary

The article describes the main approaches to formation of communicative competence of the future teachers of higher agricultural scientist. Emphasis on basic laws of rhetoric as bazove for communicative ideal.

Ключові слова: комунікативна компетенція, майбутній викладач, вищий аграрний навчальний заклад, студент, спілкування.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, будущий преподаватель. высшее аграрное учебное заведение, студент, общение.

Key words: communicative competence, future teacher, saum, student, communication.

Подано до редакції 08.10.13.